

פרק א: חושבים לאחור - מחפשים את השאלות המסתרות מאחורי כל תשובה ידועה

מבוא

כל מלה/ביטוי/ציור/חפץ הוא גם תשובה לשאלה או למספר שאלות. חשיבה לאחור פותחת בפני השואל חלופות חדשות. כשאנו צועדים צעד אחד לאחור אנו יכולים לבחור נתיב אחר, שונה מזה שממנו יצאנו. פריסת החלופות הנה אחד היסודות של חשיבה רוחבית, כפי שאומר אדוארד דה בוונו: "רק באמצעות מודעות למסגרת אפשר ליצור נקודת השקפה מחוצה לה."^{*}

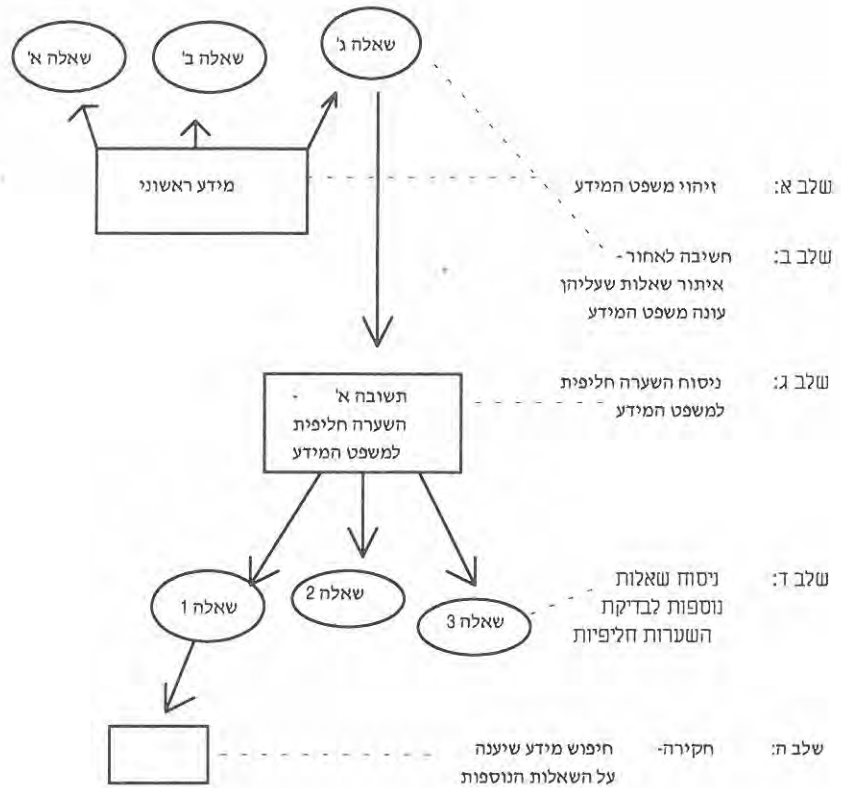
במילים אחרות - המידע (מלה, ביטוי, חפץ, וכ'ו) שלפנינו מהווה גם תשובה לשאלה, ואולי תיתכנה גם תשובות אחרות, טובות ממנו.

מכאן ניתן להגיע לבחירת שאלות טובות - שאלות טובות הן שאלות שבהקשרים מסוימים מובילות אותנו לפתרונות מועדפים.

אדוארד דה-בונו (1988), מדריך לחשיבה יוצרת, דרכים חדשות לפתרון בעיות, עמ' 91, הוצאת כנרת.

שלבי החשיבה

מבנה כללי של הפרק

התחל:

- * הצב בפני התלמידים בעיה מתוך קובץ בעיות מתרגיל 3 (עמ' 8), או בעיה אחרת.
- * בקש מהתלמידים כמה הצעות לפתרון.
- * בדוק יחד אתם על אילו שאלות עונה כל הצעה.
- * חשבו יחד - אילו הצעות נוספות ניתן להעלות כתשובות על אותן שאלות?
- * ערוך דיון בתהליך החשיבה: יציאה מתשובה א' לשאלה שהובילה אליה, כדי להגיע לתשובות חליפיות לתשובה א' - זהו תהליך חשיבה המכונה: "שאלה לאחור".

* פתח בדיון על היתרונות שב"שאלה לאחור":

1. מקדמת חשיבה ביקורתית
2. מחלצת ממצב נתון בו אנו "תקועים"

המשך:

* **בצע את הפעילויות המופיעות במבנית לתלמיד מעמ' 6 עד עמ' 10.**

הפעילויות מדורגות - מחשיבה לאחור היוצאת מתוך משפט, מתוך פסקה ולבסוף מתוך בעיה מורכבת.

1.א. מה השאלה? - פעילות בזוגות

מטרה:

לנסח שאלות שעליהן עונים משפטים נתונים.

להלן דוגמאות לשאלות שהמשפט הראשון בתרגיל מתייחס אליהן כאל תשובה.

שימו לב: תיתכנה גם שאלות אחרות ויש לבדוק אותן ברצינות.

"כוכב הצפון סייע לרמי למצוא את דרכו" (תשובה)

שאלות:

- מי סייע לרמי למצוא את דרכו בחשיכה?

- כיצד הצליח רמי להגיע הביתה ללא מצפן?

- במה עזר כוכב הצפון לרמי?

- איזה כוכב סייע להתמצאותו של רמי?

תרגיל זה מחדד בקרב התלמידים את היחס בין שאלה לתשובה - עליהם לבחון אם המשפט שלפניהם אכן מהווה תשובה לשאלה שניסחו.

משפטי מידע יכולים להוות תשובות גם לשאלות כלליות ופחות מפורשות, כגון: מה אמרת? מה קרה? במה נפתח הסיפור? ועוד. אין הכוונה לשאלות כאלה, הן אינן מסייעות לנו כפי שעשויות לסייע השאלות הממוקדות יותר.

שימו לב: אם נוטלים פסוק בעל משמעות, כגון "טוב למות בעד ארצנו" - העלאת שאלות שהפסוק מהווה תשובה להן פותחת פתח לערעור ודאותו.

דוגמה לשאלות שניתן להעלות בהקשר זה:
בעד איזה ארץ טוב למות?
מה טוב לעשות בעד ארצנו?
לכל שאלה תיתכנה תשובות נוספות רבות ואלו מערערות את הלגיטימיות של הפסוק ואף הופכות אותו למגוחך.
אפשר לנסות את התרגיל על סיסמאות בחירות או פרסומות כחיוזוק לגישה הביקורתית.

1.ב. קלף והיפוכו: תשובה ושאלה - משחק לזוגות

מטרות:

1. לנסח שאלות שעליהן עונים משפטים מסוימים.
2. להתאים בין משפט נתון לשאלה מסוימת שהמשפט עונה עליה.

הכנה: כל אחד מבני הזוג גוזר נייר ל- 8 חלקים שווים (קלפים), יחד יש להם 16 קלפים; כל אחד מסדר 7 מהקלפים שלו ברצף, כמו קרונות רכבת.
על דף נייר רושמים 6 משפטים בנושא מסוים. אחרי שגמרו, הורה להם לרשום לצד כל משפט - על איזו שאלה הוא בא להשיב.
עתה כל אחד ירשום על הקלף הראשון: "התחלה", ומעברו השני את המשפט הראשון; על הקלף השני רושמים את השאלה שהמשפט מהווה תשובה עליה ומצדו האחר את המשפט השני; על הקלף השלישי - שאלה שהמשפט הקודם מהווה תשובה עליה ומצדו האחר משפט רביעי וכן הלאה. על הקלף השביעי רושמים מצידו הריק את המלה: "סוף". (ראה דוגמה בעמ' הבא).

הערה: רצוי שכל השאלות והתשובות יהיו מאותו התחום, אך חשוב שלכל תשובה במשחק תהיה רק שאלה מתאימה אחת.

הכנות לקראת המשחק ודרך המשחק

כל תלמיד בודק את רצף הקלפים על-ידי משחק עצמי, בו הוא מניח את כל 7 הקלפים לפי סדר השאלות והתשובות כשהמלה "התחלה" - פותחת, והמלה "סוף" - מסיימת. אם לא הצליח, כנראה שישנה טעות בהתאמת השאלה לתשובה. אחרי שבדק שהמשחק "עובד" כל אחד מערבב את הקלפים ומוסר אותם לחברו, שישחק עמו באופן עצמאי.

דוגמה לעריכת הקלפים:

מס' הקלף	צד א	צד ב
1	התחלה	יש יותר גברים מנשים בקרב חברי הכנסת
2	מה היחס בין נשים לגברים בכנסת?	יש מקצועות הנחשבים נשיים ויש מקצועות גבריים לכאורה
3	האם לנשים וגברים יש אותה התפלגות מקצועית?	יש פרסומות המיועדות למין אחד בלבד
4	כיצד מתייחסים הפירסומאים למין הקלוק?	על-פי-רוב אין לנשים ולגברים תפקוד זהה
...	...	...
7	האם יש שוויון תפקידים בבית?	סוף

לשחק אחרת :

אפשר לשחק את המשחק כמירוץ שליחים כיתתי. המורה מכין 4 קבצים של קלפים בצבעים שונים. התכנון כאן הוא על-פי אותן הוראות הכנה, עם שאלות ותשובות קצרות יותר; יש לשים לב שהקלפים של הקבוצות השונות לא יהיו זהים בתוכנם. הכנות לקראת המשחק: מחלקים לכל אחד בכיתה קלף צבעוני. התלמידים מתקבצים לפי צבעי הקלפים ונעמדים מול הלוח הריק, במרחק אחיד מהלוח.

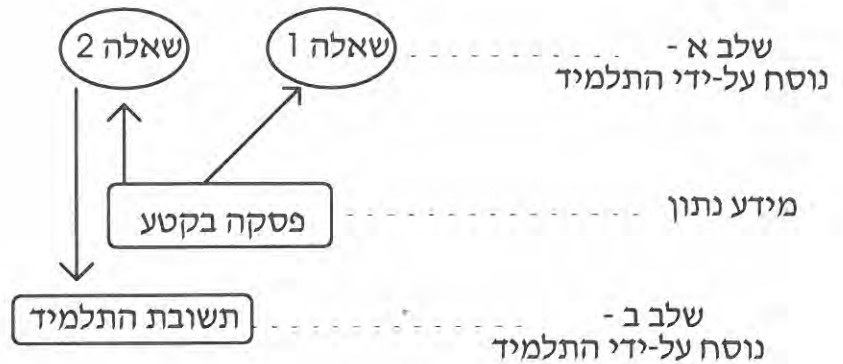
הכנות לקראת המשחק:

מחלקים לכל אחד בכיתה קלף צבעוני. התלמידים מתקבצים לפי צבעי הקלפים ונעמדים מול הלוח הריק, במרחק אחיד.

דרך המשחק:

המשתתף שעל הקלף שבידו רשומה המלה "התחלה" מזנק ראשון ורושם את המלה "התחלה" ומתחיתה את הפסוק המצוי מאחורי הקלף. אחריו רץ זה שעל הקלף שבידו רשומה השאלה שעליה עונה אותו פסוק, ורושם אותה ומתחיתה את הפסוק בצד השני, עד אשר כולם רשמו ואז חותמת את הטור המלה "סוף".

מנצחת - הקבוצה הראשונה שהגיעה ל"סוף" ללא כל טעות.

2. על אילו שאלות משיב המדריך? - פעילות ליחיד

המטרות:

1. לנסח שאלות שעליהן עונה פסקה מתוך קטע
  2. לנסח תשובה חליפית לשאלה שעליה עונה הפסקה המסוימת
- בפעילות הקודמת לא ניתן ההקשר לפסוק המידע. עתה, יחידת המידע הנה פסקה שמהווה חלק מרצף של פסקאות.

ככל שההקשר מפורט יותר - כך מוגבל מספר השאלות שעליהן עונים המשפטים.

להלן דוגמה לשאלות שאליהן מתייחסת הפסקה הראשונה בקטע:

פסקה 1:

- * מה לעשות אם החברים משעממים אותך?
- * כיצד לשפר את היחסים החברתיים?

ייתכן מגוון ניסוחים, בידקו לכל שאלה את כל הניסוחים המועלים עליידי התלמידים, ברצינות ולגופו של עניין.

יישום תרגיל זה בראיון שבו השאלות הושמטו, זמנית - יכול ללמד אותנו על הפער בין השאלה שהמרואיין נשאל לבין התשובה שהשיב. אם קיים פער כזה הוא נובע, אולי מההבדל בין כוונות השואל לבין רצון המשיב (להתחמק/ להדגיש, וכו').

3. שאלות למצבים שונים - הפעלה כיתתית

מטרות:

1. לנסח שאלות שהתשובות עליהן מהוות פתרונות לבעיה נתונה.
2. לפרק בעיה נתונה לשאלות שעשויות להוביל לפתרונות מגוונים לבעיה זו.
3. לבדוק את יעילותם של הפתרונות לצורך היחלצות מבעיות נתונות.

משך ההפעלה:

שעה.

מערך הפעלה:

- א. התלמידים פותרים שניים מתוך תרגילים א-ד ועונים על השאלות - 10 דקות
- ב. בכיתה: בדיקת שאלות אירוע מידגמי מאחד התרגילים - 10 דקות
- ג. דיון על פוריות שאלות לפתרון בעיות - כ- 35 דקות.

מערך מפורט:

א. להלן דוגמה לניתוח האירוע הראשון וחלק מהשאלות האפשריות שעליהן עונים הפתרונות לבעיה המוצגת באירוע זה:

1. חלק מהשאלות שהפתרונות עונים עליהן הן:
  - כיצד אפתח את הדלת ללא מפתח? (א')
  - איפה אלון, אם ביתי נעול בפני? (ב')
  - כיצד אשיג מפתח לדלת ביתי? (ג')
  - כיצד אכנס לביתי בדרכים עקיפות? (ד', ה')
- ב. מכנסים את התשובות לאחד הארועים ומסיקים מספר מסקנות:
  1. ניתן מהפתרון להגיע לשאלה שעליה הוא עונה.
  2. ניתן לפרק בעיה לתת-שאלות המרכיבות אותה, וכתשובה לבעיה - לפתור אחת מהשאלות או יותר.
  3. כמה פתרונות יכולים להוביל דרך חשיבה לאחור, לאותה שאלה.
  4. פתרון אחד יכול לענות על כמה שאלות.

ג. רשמו את האירוע הבא על הלוח: "בן דודי מצרפת הגיע אלי. הוא אינו מדבר מלה בעברית או באנגלית ואני לא יודע צרפתית - מה עושים?"
 בקשו מהתלמידים לפרק את הבעיה לשאלות שונות.
 לאחר שהשאלות הוצגו חפשו יחד את התשובות.
 דרך זו מלמדת כי פירוק הבעיה מביא למכלול גדול יותר של אפשרויות פתרון.
 ד. דיון: מדוע כדאי לשואל לנסח את השאלות לפתרונות? (כדי להגיע גם לפתרונות אחרים ולא לראות בפתרון הנתון מצב מחייב; במלים אחרות, השאלה ה"מסתתרת" מאחורי דרך הפעולה מגדירה את מסגרת הפעולה וכך מאפשרת לנו לראות גם מסגרות חלופיות).

על־מנת לקבוע אילו שאלות טובות לפתרון בעיה מסוימת, עלינו לנסות להגדיר מהם הפתרונות הטובים.
 עתה. אנו מגיעים לאחד מתפקידי השאלה שנעסוק בו בהרחבה בפרק ט - "מנסחים שאלות פוריות". לשאלה שתפקידה לחלץ אותנו מבעיה אנו קוראים: "שאלה פוריה".

הציגו את השאלות הבאות לפי סדרן:

1. אילו דרכי פתרון יש לאירוע הבעייתי?
2. על איזו שאלה בא כל פתרון לענות?
3. אילו עוד פתרונות אפשריים כדי לענות על כל שאלה?
4. מה הוא הפתרון הטוב כשיש תיאור מפורט של המצב?
5. אילו שאלות הן שאלות "פוריות" שהובילו לפתרונות שעשויים לחלץ אותנו מהבעיה?

סיים:

- * הבא לכיתה פרסומות שונות (רצוי לא מוכרות).
- * בקבוצות, התלמידים יבררו על אילו שאלות עונה כל פרסומת.
- * כל קבוצה תיצור (תצייר/תכתוב) פרסומת חליפית.
- * ברר עם התלמידים במה הועילה "שאלה לאחור" לפתרון בעיית המפרסם ולפיתוח גישה ביקורתית כלפי הפרסומת.